

Kadir Demirci, *Zeydiyye ve Hadis*, ed. Atilla Atik (Ankara: Gece Akademi, 2019)

Kadir Demirci, *Zaydiyya and Hadīth*, ed. Atilla Atik (Ankara: Gece Akademi, 2019)

Mustafa TANRIVERDİ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye

Öz

Son zamanlarda Zeydiyye'ye dair gerek şahıs ve eser, gerekse tarih, yorum ve literatür eksenli çalışmaların dini ilimlerin hemen her bir sahasında kendisini göstermeye başladığı görülmektedir. Türk akademyasının söz konusu geleneği çeşitli yönleriyle ele alması memnuniyet verici bir gelişme olarak görülebilirse de bu doğrultudaki araştırmaların bir yekûn olarak sonraki çalışmalara fikrî kaynaklık teşkil edecek olması, söz konusu çalışmaları daha da önemli hale getirmektedir. Kadir Demirci'nin Zeydiyye'nin hadis anlayışına hasrettiği eseri, bu bakımdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Yazarın *Zeydiyye ve Hadis* başlıklı çalışmasını çeşitli yönlerden ele alan bu tanıtım yazısı, eserin zati kıymetini ilgililerle ve özellikle de hadis akademisyası ile paylaşmayı hedeflemektedir. Şii geleneğin bir kolu olan Zeydiyye, Zeyd b. Ali'nin (ö. 122/740) isyanı sonrası ona mensubiyetin siyasi bir tezahürü olarak ortaya çıkmış, Kâsım er-Ressî (ö. 246/860) ile fikrî ve itikadî yapıya kavuşmaya başlamış, Yahyâ b. Hüseyin (ö. 298/911) ile kurumsal kimlik kazanarak müstakil bir oluşum haline gelmiştir. Zeydiyye İslam kültür ve düşünce geleneği içerisinde zaman zaman inkıtalara rağmen günümüze kadar varlığını sürdürmüş bir mezheptir. Benimsediği görüşler, ortaya koyduğu siyasi tavır ve ürettiği müktesebat ile zengin İslam birikimine birçok sahada kayda değer katkılarda bulunmuştur. Dolayısıyla Müslüman topluluklar açısından diğer farklı/özgün oluşumların da çeşitli yönleriyle incelenerek bizzat kendi kaynaklarından hareketle görüş ve kabullerinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda söz konusu mezhebin hadis ve sünnete dair klasik ve modern döneme yansıyan anlayış ve yaklaşımlarını tarihi bir seyir ve bilimsel bir bakış açısıyla ele alan *Zeydiyye ve Hadis* adlı eser; ilgi alanı, kapsamı, metodu ve zengin muhtevasıyla dikkati çekmekte ve tanıtımı hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Zeydiyye, Tarih, Literatür.

ABSTRACT

Recently, it has been noticed that studies on Zaydiyya in terms of individuals and books, history, interpretation and literature have emerged in almost every field of Islamic sciences. Although the fact that Turkish academe is addressing the tradition in various aspects can be seen as a positive contribution, the fact that the studies in this direction will constitute an intellectual source for subsequent studies as a cumulative, makes these studies even more important. Kadir Demirci's book, devoted to Zaydiyya's hadīth understanding, has a very important position in this respect. This introductory article, which deals with the author's work titled *Zaydiyya and Hadīth* from various aspects, aims to share the special value of the work with those interested, especially with the ones interested in the hadīth academy. Zaydiyya, a branch of the Shī'a tradition, emerged as a political manifestation of allegiance to Zayd b. 'Alī (d. 122/740) after his rebellion, began to acquire an intellectual and theological structure with al-Qâsim al-Rassī (d. 246/860), gained an institutional identity with Yahyâ b. al-Husayn (d. 298/911) and became an independent organization, and has continued its existence in the Islamic cultural and intellectual tradition until today despite occasional interruptions. It has made significant contributions to the rich Islamic accumulation in many fields with the views it has adopted, the political attitude it has put forward and the acquis it has produced. Therefore, it is important for Muslim communities to examine other different/unique formations in various aspects and to reveal their views and acceptances based on their own sources. In this respect, *Zaydiyya and Hadīth*, which deals with the sect's understanding and approaches to hadīth and sunnah reflected in the classical and modern period from a historical course and a scientific perspective, attracts attention with its field of interest, scope, method and substantial content and deserves presentation.

Keywords: Hadīth, Sunnah, Zaydiyya, History, Literature.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Mustafa TANRIVERDİ
E-mail: mustafatanriverdi@mu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 15.01.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 20.04.2024
Yayın Tarihi/Publication Date: 03.05.2024

Atif: Tanrıverdi, Mustafa. "Kadir Demirci, *Zeydiyye ve Hadis*, ed. Atilla Atik (Ankara: Gece Akademi, 2019)". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 61/1 (Haziran 2024), 208-212.

Cite this article as: Tanrıverdi, Mustafa. "Kadir Demirci, *Zaydiyya and Hadīth*, ed. Atilla Atik (Ankara: Gece Akademi, 2019)". *Journal of İlahiyat Researches* 61/1 (June 2024), 208-212.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Zeydiyye mezhebinin klasik ve modern dönemde hadis ve sünnet anlayışını inceleyen Zeydiyye ve Hadis adlı kitap çalışması, Kadir Demirci'nin Ankara Üniversitesi'nde tamamladığı "Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı" başlıklı doktora tezinin gözden geçirilerek basılmış halidir. Yazar çalışmasının problematiğini bu alana teksif edilmesi gerektiğini düşündüğü mesainin azlığıyla açıklamaktadır. Mezhepler Tarihi sahası ve bakış açısı dışında da Şii geleneğin önemsenmesi gereken kollarından biri olan Zeydiyye'nin gerek mezhebin kendi kaynakları üzerinden genel bir fotoğrafının sunulması gerekse geleneğe hâkim itidalin hadis kültür ve birikimi üzerinden günümüze taşınması amaçlanmaktadır. Yazar bu yöndeki çalışmaların Şii ve Sünnî dünyanın ihtilaflarını azaltma müşterek noktalarını artırma mekanizmasına katkı yapacağını öngörmektedir. Öte yandan bir ilim ve kültür mirasına sahip çıkma bağlamında Yemen'in asırlar boyunca bir Osmanlı toprağı olması, söz konusu geleneğe tarihi ve kültürel bakımdan da kayıtsız kalınmaması gerektiğiyle izah edilmektedir (5-6).

Eser, uzun sayılabilecek bir giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında, disiplin farkı gözetilmeksizin ulusal ve uluslararası ölçekte Zeydiyye'yi merkeze alan doğrudan ve dolaylı kaynaklar tanıtılmakta (16-23), mezhebin tarihçesi klasik ve çağdaş dönemler şeklinde kısaca ele alınmakta (23-28), Zeydiyye'nin itikadi esasları ve ayırt edici görüşleri özetlenmektedir (28-47). "Önde Gelen Zeydî Muhaddisler ve Temel Zeydî Hadis Literatürü" başlıklı birinci bölümde mezhebin klasik dönemini temsil eden ilk yedi asırdaki Zeydî muhaddisler tanıtılmakta, Zeyd b. Ali (ö. 122/740) ile başlayan ve Hüseyin b. Bedrüddîn (ö. 663/1264) ile sonlanan yirmi kadar isme ayrıntılı, yüz kadar isme ve esere de dolaylı olarak yer verilmektedir (49-92). Bahse konu muhaddislerin biyografilerinin bizzat Zeydî kaynaklardan hareketle ele alınması ve kronolojik bir seyir takip edilerek sunulmuş olması burada önemle not edilmelidir.

"Zeydiyye'ye Göre Haber (Hadis)" isimli ikinci bölümde sünnetin tanımı, mahiyeti, konumu ve bağlayıcılığı üzerinde durularak geleneğin önde gelen usul ve kelam alimlerinin görüşleri çerçevesinde Zeydî oluşumun bu konulardaki hâkim bakış açısı belirlenmeye çalışılmıştır. Kâsım er-Ressî (ö. 246/860), Muhammed b. Kâsım (ö. 284/897), Yahya b. el-Hüseyin (ö. 298/911), Hâkim el-Cüşemî (ö. 493/1099) ve Abdullah b. Hamza (ö. 614/1217) gibi gelenek nezdinde yetkin ve sembol isimlerin eser ve görüşleri etrafında deliller hiyerarşisi açısından Zeydiyye'de sünneti merkeze alan fotoğraf başarılı bir şekilde takdim edilmiştir. Akabinde çeşitleri, şartları ve bilgi değerleri bakımından haberler ele alınmış, Zeydî gelenekte mütevâtir ve âhâd haberlere ilişkin değerlendirmelerde usul âlimlerinin yaklaşımının belirleyici olduğu üzerinde durulmuştur (93-133).

"Zeydiyye'de İsnad ve Metin Tenkidi" başlıklı üçüncü bölümde yazar, isnad ve râvi tenkidinin yanı sıra cerh ve ta'dîle dair hâkim bakış açısını ortaya koyduktan sonra ağırlıklı olarak Zeydiyye'de metin tenkidine ve geleneğin önde gelen temsilcilerinin bu husustaki yaklaşımlarına örnekler vermektedir. Yine Zeydiyye nezdinde isnad ve râvi değerlendirmelerinde başvurulan meşhur ricâl kaynaklarına değinmektedir (150-151). Burada yazar gerek rivayet malzemesinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aidiyetini belirleme gerekse hadisin zati kıymetini ve sıhhat düzeyini tespitte Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y şeklindeki iki hâkim yaklaşıma referansla Zeydiyye'nin safını tayin etmeye çalışmaktadır. Zeydiyye'nin takip ettiği usul ve işlettiği metodoloji bakımından isnadı göz ardı etmemekle beraber metnin ve muhtevanın başta Kur'ân olmak üzere çeşitli ölçütlere muvafık düşmesi gerektiği üzerinde mesai harcadığından bahisle Zeydî gelenekte re'y eksenli bir bakış açısı benimsendiği üzerinde durmaktadır (190-226).

Çalışma, her bir bölümün sonundaki muhtasar değerlendirmeleri, Zeydî hadis anlayışını ana hatlarıyla özetleyip kayda değer tespit ve bulgulara yer verdiği sonuç kısmı ve önemli bir bölümü mezhebin kendi kaynaklarına dayanan iki yüz elli civarında eser içeren zengin bibliyografyası ile sona ermektedir.

Mezhebin hadis perspektifini derli toplu bir şekilde yansıtmak suretiyle genel bir fotoğraf sunma iddiasında olan çalışma, gerek kaynak kullanımı gerekse çalışma boyunca sürdürülen metodoloji ve ulaşılan önemli sonuç ve değerlendirmelerle sonraki çalışmalar için temel bir müracaat kaynağı hüviyetine sahiptir. Editöryal eksiklik ve redaksiyon hizmetinin yeterince işletilmemesinden kaynaklı olduğunu düşündüğümüz birtakım yazım, imlâ, noktalama, sayfa düzeni, mizanpaj vb. gibi teknik kusurları dışında çalışma oldukça başarılı bir görüntü vermektedir. Söz konusu çalışmayı önemli kılan özgün yönü, Zeydiyye'nin hadis anlayışını bütüncül bir şekilde ele alma iddiasında olan ilk Türkçe çalışma olmasıdır. Ülkemizde Tefsir, Kelam, Fıkıh Usulü ve Mezhepler Tarihi gibi alanlarda Zeydiyye'nin fikir ve görüşlerini kısmen yahut tamamen ele alan çalışmalar varsa da müstakil olarak bu geleneğin hadise yaklaşımının genel bir fotoğrafını sunan kapsamlı ve müstakil bir çalışma bulunmamaktadır.¹

¹ Bahse konu ilmî disiplinlerle ilgili Zeydiyye temalı belli başlı kitaplar için bk. İsa Doğan, *Ali Evladi İçin Silaha Sarılan İlk Fırka: Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri* (Samsun: Kardeş Matbaası, 1996); Mehmet Ünal, *Zeydiyye'nin Tefsir Anlayışı* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2008); Eren Gündüz, *Zeyd bin Ali: Hayatı, Eserleri ve İslam Hukuk Düşüncesindeki Yeri* (Bursa: Düşünce Yayınları, 2008); Yusuf Gökalp, *Şii Geleneğe Alternatif Bir İktidar Mücadelesi*:

Ayrıca Batılı pek çok araştırmacı doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli açılardan Şîî geleneğe yönelmiş kısmen de Zeydî geleneğe ilgili çalışmalar ortaya koymuşlarsa da bunlar mezhebin hadis ve sünnet anlayışını bir bütün halinde ele almaktan ziyade Zeydî oluşumu çeşitli açılardan resmeden genel nitelikli çalışmalardan ibarettir.² Çoğunlukla Zeydî geleneğin kökeni, tarihi, oluşumu, öncü isimleri, fikri-itikadi yapısı, Şîî zümreler arasındaki yeri gibi hususları parçalı bir şekilde işlemişler; mezhebin hadis/sünnet merkezli yaklaşım ve kabullerini, tarih, usul, tenkit ve yorum anlayışını, muhaddislerini ve ürettiği zengin literatürü ele almamışlardır. Bu anlamda Demirci'nin eserinin konuyla ilgili çalışmalardan ayrılan özgün yönlerinden biri, meseleyi bütüncül bir şekilde ele alarak hadis ilminin en önemli iki problematiğine dair İslam düşünce ve kültür mirasının farklı bir geleneği üzerinden meseleye ilişkin serinkanlı tahliller yaparak çözüm önerileri ortaya koymuş olmasıdır. Sünnî geleneğin ürettiği birikime farklı bir zaviyeden katkıda bulunmak suretiyle mezhebin zengin müktesebatını hadisin rivayet ve dirayetiyle ilgili sorunlara alternatif çözümler üretecek şekilde takdim etmeye çalışmasıdır. Bu yönüyle yazar, Zeydî geleneğin bu doğrultudaki bilimsel birikimine dikkat çekerek günümüzde hadisin anlaşılması ve yorumlanmasını konu edinen çalışmalara bir tür fikri öncülük yapmaktadır.³ Dolayısıyla özgün bir çalışma görünümüne sahip eser, alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmanın en önemli özelliği ise hadis anlayışını betimlemeye çalıştığı geleneğin doğrudan kendi kaynaklarına yönelmesi ve test edilebilir şeffaflıkta bir fikrî takiple meseleyi titizlikle ele alıp takdim etmesidir. Mezhep, şahıs, şehir ve eser merkezli çalışmalarda karşılaşılan en önemli sorun kuşkusuz yazarın kendi zihin ve tasavvur dünyasındaki ön kabulleri araştırmaya yansıtarak bunu bilimsel bir kılıfla okuyucusuna referanslı bilgiler halinde sunmaya çalışmasıdır. Oysa bu çalışmada yazar, yaklaşık yirmi sene önce söz konusu eseri tez olarak çalıştığı süreçte birçok eksiklik ve meşakkate rağmen kendi hipotezlerini söz konusu eserlere dayatmak yerine tamamen ilmî bir dürüstlikle bahse konu araştırma sürecinden çıkacak tespit ve sonuçlara peşinen razı olmayı önceleyen bir yöntem benimsemiş görünmektedir. Bu durum, yazarın kendi kurgusundaki Zeydiyye'nin hadis perspektifini değil, bizatihi söz konusu geleneğin şahıs ve eserlerine dayanan somut hadis algısını resmetmesi bakımından övgüyü hak etmektedir.

Giriş kısmında hadis sahasını doğrudan ilgilendirmeyen ve ağırlıklı olarak Mezhepler Tarihi açısından da müstakil çalışmalara konu edilmiş olan Zeydiyye'nin itikadi esasları ve ayırt edici görüşlerine yer verilmesi insicamı bozan bir görüntü vermektedir. Zira mezhebin hadis perspektifini ana hatlarıyla yansıtmaya iddiasında olan bir çalışma için bu kısım hem girişin uzamasına hem de ana bölümlerden bağı kopuk bir fotoğraf vermesine yol açmıştır (28-47). Bunun yerine mezhep bünyesinde ilki Şîa-İmâmîyye ikincisi Sünnî hadis bakış açısına yakın kabullerden hareketle ayrılan Cârudiyye ve Betriyye ayırımına dikkat çekilebilirdi. Öyle ki Zeydiyye bünyesinde, zıt kutuplu bu iki çizgiden ilki, katı bir biçimde Ehl-i beyt harici tarîk ve râvileri muteber saymayan bir anlayış geliştirirken ikincisi, geleneğin daha esnek kolunu temsil etmekte ve Ehl-i beyt imamlarının nakillerini öncelikle birlikte, Sünnî hadis kaynak ve râvilerini de referans kabul etmektedir.⁴ Onların hadis anlayışına dair geliştirdikleri bu kabuller, tabiatıyla sahâbe algılarına, onlardan gelen nakillere, isnada ve hatta cerh - ta'dîl yaklaşımlarına kadar uzanan bir dizi farklılığı da gündeme getirmektedir. Zeydiyye nezdinde irili ufaklı muhtelif klik ve fraksiyonlardan söz edilebilirse de Cârudî ve Betrî çizginin çoğu zaman aynı hususlarda farklı görüş ve kanaat serdettikleri olgusu üzerinde durulması bu anlamda giriş bölümünde isabetli olabilirdi. Yine buradan hareketle Zeydiyye'nin yeknesak bir görünüm arz etmediğine vurgu yapılması yerinde bir tercih olabilirdi.

Birinci bölümün girişinde, Zeydî hadis tarihine ilişkin bir dönemlendirme yapılması mezhebin geniş hadis birikiminin ayırt edici özellikleri üzerinden yapılandırılmasına katkı sağlayabilirdi. Burada kronolojik bir seyirle muhaddisler sıralanmış ve hal tercemeleri üzerinde durulmuşsa da niçin söz konusu hadis literatürünün ilk beş asır yerine ilk yedi asırla sınırlı tutulduğu sorusu net bir şekilde cevaplanmış değildir. Zeydî hadis tarih ve edebiyatının gelişim seyrine ilişkin müstakil bir çalışmanın

Erken Dönem Zeydîlik (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014); Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi Zeyd b. Ali'den Kâsım er-Ressî'nin Ölümüne Kadar* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020); Fatih Yücel, *Zeydiyye ve Fıkıh Usulü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022); Resul Öztürk, *Kâsım er-Ressî ve Zeydiyye Kelâmı*, ed. Mehmet Fatih Dervişoğlu (Van: Ahenk Kitap, 2023).

² Rudolf Strothmann (1877-1960), Henri Laoust (1905-1983), Robert Bertram Serjeant (1915-1993), Renato Traini (1923-2014), Wilferd Madelung (1930-2023), Etan Kohlberg, Ella Landau-Tasseron, Hüseyin Müderrisi, Aron Zysow, Binyamin Abrahamov, Bernard Haykel, Daniel Peterson, William Hamblin, Hassan Ansari, Najam Haider, Jan Thiele, Sabine Schmidtke gibi isimler bu konuda akla ilk gelen araştırmacılarıdır.

³ Öyle ki, Demirci'nin ikisi tamamlanmış biri hâlihazırda devam eden üç adet doktora tezi yöneterek ülkemizde söz konusu geleneğin hadis birikiminin çeşitli yönleriyle araştırılmasına katkı sağladığı görülmektedir. Bu tezlerde Zeydî geleneğin önemli aktörlerinden Ahmed b. İsa (ö. 247/861), Ahmed b. Hüseyin (ö. 411/1021) ve Ahmed b. Süleyman'a (ö. 566/1171) ait *Emâli*, *Şerhu't-Tecrid* ve *Usulü'l-Ahkâm* adlı eserler üzerinden mezhebin hadis algı, kabul, yorum ve anlayışlarının incelendiği görülmektedir.

⁴ Wilferd Madelung, "Ahmad b. İsa b. Zayd" *The Encyclopaedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth vd. (Leiden: Brill, 2004), 12/48-49; Mustafa Tanrıverdi, "Ahmed b. İsa b. Zeyd ve Emâli Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 326-327.

bulunmamasından (49) hareketle böyle bir yol izlendiği ikna edici değildir. Burada 7./13. yüzyıl sonrası çalışmaların büyük ölçüde bu dönemin kaynaklarına dayalı şerh, ihtisar, cem, derleme, ta'lik vb. gibi tehzib nitelikli ürünler olduğu ve mezhebin hadis-fıkıh birikimine dair temel kaynakların şekil ve üslup özellikleri itibarıyla iç içelik gösterdiği, her iki sahanın da birbirinden bağımsız bir literatür üretmekten ziyade karşılıklı olarak birbirini besleyen bir mahiyet arz ettiği üzerinde durulabilir.

İkinci bölümün girişinde yer alan “Zeydiyye’ye Göre Haber (Hadis)” başlığı Zeydî gelenekte habere biçilen rolü ele almak yerine, referanslanan kaynaklardan da anlaşılacağı üzere haber kavramını ana hatlarıyla tanıtır ve konuya hazırlık amacı taşımaktadır (93-100). Bu bölümün başlığının daha genel bir tercihle belirlenmesi beklenirdi. Nitekim aynı başlık s. 100’de yeniden konulmuş ve Zeydî gelenek nezdinde ve mezhebin kendi kaynakları özelinde haber ve sünnet bahsine dair bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu durumda yedi sayfaya baliğ olan bölüm girişinin üst başlığıyla uyum ve insicam sorunu yaşadığı açıktır. Buna rağmen yazar burada sünnetin dini ve toplumsal konumu üzerinde son derece isabetli bir tartışma yürütür ve test edilebilir bazı bulgulara ulaşır. Buradan çıkarılabilecek en kapsamlı sonuçlardan birine göre Zeydî imam ve âlimler nezdinde Kur’ân ve Sünnet’in birbirinden farklı, birbirinden bağımsız ve müstakil iki ayrı otorite şeklinde ele alınmadığı vurgusudur. Yazar sanılanın aksine bunların birbirini bütünleyen otorite(ler) olduğu üzerinde özellikle durmaktadır. Dahası Sünnet başlı başına ayrı bir kaynak olarak değil, bizzat Kur’ân ile iç içe kabul edilmekte ve hatta Kitâb’ın doğrudan doğruya Sünnet’in kendisinde tatbik ve pratik sahası bulduğuna gönderme yapmaktadır. Bunun içindir ki yazar pek isabetle Kâsım er-Ressî’nin hüccet sıralamasını (i) akıl, (ii) Kitâb, (iii) Resûl, (iv) icmâ şeklinde formüle ettiğine değinir (105-108). Burada mezhebin erken dönemlerinde sünnetin dini konumu ve fonksiyonu açısından “akıl” hüccetine diğer hüccetleri çevreleyecek şekilde geniş bir alan açıldığına yapılan vurgu önemlidir. Fakat müellifin de belirttiği gibi Kâsım er-Ressî, Muhammed b. Kâsım, Yahya b. el-Hüseyin ve Hâkim el-Cüşemî’de öncelenen bu hüccet taksonomisi, Abdullah b. Hamza’ya gelindiğinde Sünnî kültürel havza ve tesirler sebebiyle (i) Kitâb, (ii), sünnet (iii) icmâ, (iv) kıyâs şeklinde standart bir sıralamaya evrilmiştir (111-112).

Üçüncü bölümde Zeydiyye’nin rivayet malzemesinin sıhhatini, salt onu taşıyan isnâda bağlı olarak değerlendirmeye işaret edilir. Teşekkül ettiği kültürel havza ve etkileşim içerisinde olduğu ilmî muhitler sayesinde re’y merkezli bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılan Zeydî geleneğin temsilcileri, rivayet malzemesini Kur’ân ve akıl gibi son derece önemli kabul ettikleri iki delile muvafakati halinde makbul görmüşler, bu iki delil ile açık bir çelişen rivayetlere de itimat etmemişlerdir. Burada -en azından klasik dönem Zeydiyye’de- Kur’ân-akıl-sünnet şeklinde formüle edilebilecek bir bütüncül perspektifin hâkim olduğu tespiti başarıyla yapılır. Yine içerik tenkidine dair kural ve örneklerden oluşan kısmı, çalışmanın en dikkat çeken yönlerinden biri olup titiz ve özgün bir biçimde ele alınmıştır (190-226). Metin ve muhteva açısından rivayet malzemesinin incelenmesinde soğukkanlı bir şekilde hareket edildiği, tenkide konu bir rivayetin hangi kaynaktan yer alıp almadığına bakılmaksızın doğrudan doğruya ilgili malzemenin zati kıymetinin tetkikinin yapıldığı yönündeki tespiti özellikle not edilmelidir. Yazar, Zeydî geleneğin metin tenkidi olgusu konusunda bu gibi güçlü yönlerinin yanı sıra acelecilik, yüzeysel değerlendirmeler, argümantasyon sorunu vb. gibi zayıf yönleri olduğuna da dikkati çeker. Yazara göre metin tenkidi konusunda oldukça hassas bir tutum ortaya koyan İmam Yahyâ’nın, muhalif fırka ve oluşumların aleyhinde uydurulduğu aşikâr bir nakli esas alması ise -her firkada rastlandığı gibi- Zeydî gelenekte de bu ameliyenin sübjektif tarafını ortaya koymaktadır (222-223).

Sonuç kısmı büyük ölçüde metin içerisinde işlenen başlıklarda karara bağlanan hususların ana hatlarıyla tekrarından ibaret görünmektedir. Bu kısımda metinlerde işlenen konuların kısmen farklı cümlelerle tekrarlandığı bir görüntü hâkim. Zeydiyye’nin hadis anlayışının mezhebin kendi kaynak ve sembol isimleri üzerinden ana hatlarıyla resmedildiği bir çalışmanın sonuç bölümünde en temel bulgular, tespitler; soğukkanlı itiraz ve tenkitler hatta konunun farklı boyutları ve uzanımları itibarıyla incelenmesi gerektiğine işaret eden teklifler olması beklenirdi.

Çalışmada birtakım yazım yanlışlarına ve zabt hatalarına da tesadüf edilmektedir. Redaksiyon ve tashih işlemi eksikliğinden kaynaklanan ve basit bir okumayla düzeltilebilecek bu maddi hata ve sehivler okumayı yorucu hale getirmektedir. Örneğin s. 13’te “sünnî, şîî, zeydî, ibâzî” yazımı, bir sayfa sonrasında s. 14’te “Sünnî, Şîî, Zeydî, İbâzî” şeklinde doğru yazılır. Yine s. 24’te “el-Hadiviyye” yerine “el-Hâdeviyye”; s. 39’da “ehl-i hadis” yerine “Ehl-i hadîs”, s. 59’da “Kitabu’l Ahkam” yerine “Kitâbü’l-Ahkâm”, s. 78’de “Nâsır b. Muzâhim” yerine “Nasr b. Müzâhim”, s. 85’te “el-Meczî fi Usulî’l Fıkıh” yerine “el-Müczî fî usûlî’l-fıkh”, s. 87’de “Ali b. Humejd el-Kuraşî” yerine “Ali b. Hamîd el-Kureşî” s. 89’da “Şifâu’l-Avam” yerine Şifâü’l-üvâm”, s. 90’da “Ebu Halid el-Vasîti” yerine “Ebû Hâlid el-Vâsîti”, s. 91’de “an’ane sığası” yerine “an’ane sîgası”, s. 92’de “ehl-i beyt” yerine “Ehl-i beyt”, s. 106’da “Kasım er-Rassi” yerine “Kâsım er-Ressî”, s. 131’de “Ebu Ali el-Cubâi” yerine “Ebû Alî el-Cubbâi”, s. 163’te “ibn’i Cevzi” yerine “İbnü’l-Cevzî”, s. 209’da “Ebu Hurayra” yerine “Ebû Hüreyre”, s. 128’de “ibnu’l-Murtada” yerine İbnü’l-Murtazâ”, s. 144’te “Abdullâh b. Ebi’s-Sarah” yerine “Abdullah b. Ebî Serh” yazılmalıydı. Benzer

şekilde s. 87’de Mansûr-Billâh Abdullah b. Hamza’nın vefat tarihi (ö. 647/1249) yerine (ö. 614/1217), Ali b. Hamîd el-Kureşî’nin vefat tarihi (ö. 677/1278) yerine (ö. 635/1238), Hasan b. Ali’nin vefat tarihi de (ö. 566/1171) yerine (ö. 532/1138) olmalıdır. Sadece maddi yazım yanlışlarına yönelik daha müdakkik bir gözle okunması halinde eserde örneklerine değindiğimiz hata ve sehivlerin artması da olasıdır.

Yine bazı pasajlarda referansı bulunmayan bilgilerin yer aldığı görülür. Örneğin s. 87’de Ahmed. b. Süleyman ile s. 88’de Hüseyin b. Bedrüddîn’in biyografisi tamamen kaynaksız bir şekilde sunulmuştur. Yine Bedrüddîn el-Hûsî’nin metin tenkidine ilişkin yaklaşımı herhangi bir kaynağa gönderme yapılmadan işlenmiştir (189-190). Ayrıca bazı yerlerde aynı isim, farklı unvan ve künyelerle anılmakta aynı sayfa içerisinde birçok kez vefat tarihiyle beraber tekrarlanmaktadır (128-129). İlaveten eserde, içindekiler tablosundaki akışla uyumlu olmayan bazı hususlara da tesadüf edilmektedir. Söz gelimi s. 188’deki “İsmâîl el-Vezîr” başlığına içindekiler tablosunda rastlanmamaktadır. Aynı şekilde s. 175, s. 177, s. 183 ve s. 187’deki başlıkların da numaralandırılmadığı görülmektedir. Yine içindekiler tablosuna göre s. 100’den başlaması beklenen ikinci bölüm s. 93’ten başlatılmaktadır.

Bölmelere ayrılan sayfa miktarı incelendiğinde giriş kısmının adeta bir bölüm kadar uzun tutulduğu (toplam 49 sayfa) görülmektedir. Yine birinci bölüm (toplam 43 sayfa) ile ikinci bölüm (toplam 41 sayfa) arasında oransal bir uyum olsa da üçüncü bölümün (toplam 97 sayfa) hacim itibarıyla diğerlerinden daha baskın olduğu müşahede edilmektedir. Eserde nadiren akademik yazım standardından uzaklaşıldığı yerler de bulunmaktadır. Örneğin çağdaş Zeydî âlimlerden İsmâîl el-Vezîr ile Bedrüddîn el-Hûsî’nin hadiste metin tenkidine dair görüşlerinin kendileriyle yapılan röportajlardan aktarıldığı belirtilmektedir (188-190). Yine bu tür geniş kapsamlı bir konuyu etüt eden çalışmalarda eserin sonunda bir dizin bulundurulmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak editörün hatalı bir tercihi olduğu anlaşılan eserin arka sırt kapağındaki tanıtım yazısı da çalışmanın zâtî kıymetini yeterince yansıtmamaktadır.

Netice itibarıyla Demirci’nin bu çalışmasının, hâlihazırda muhtelif yönleriyle incelenmekte olan Zeydiyye’yi merkeze alan tarih, usûl, tenkit, yorum ve literatür eksenli akademik çalışmalarda ehemmiyetli ve evleviyetli bir müracaat kaynağı olacağı açıktır. Dolayısıyla bu ve benzeri teknik ayrıntılar muvacehesinde eserin titiz bir şekilde yeni baskısının gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare that they have no competing interest.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Demirci, Kadir. *Zeydiyye ve Hadis*. ed. Atilla Atik. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Doğan, İsa. *Ali Evladı İçin Silaha Sarılan İlk Fırka: Zeydiyye’nin Doğuşu ve Görüşleri*. Samsun: Kardeş Matbaası, 1996.
- Gökalp, Yusuf. *Şîî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi: Erken Dönem Zeydîlik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Gündüz, Eren. *Zeyd bin Ali Hayatı Eserleri ve İslam Hukuk Düşüncesindeki Yeri*. Bursa: Düşünce Yayınları, 2008.
- Haider, Najam. “Zaydism”. *Handbook of Islamic Sects and Movements*. ed. Muhammad Afzal Upal - Carole M. Cusack. 203–234. Leiden: Brill, 2021. <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv1v7zbv8.15>.
- Madelung, Wilferd. “Ahmad b. ‘Isâ b. Zayd”. *The Encyclopaedia of Islam*. ed. C. E. Bosworth vd. 12/48-49. Leiden: Brill, 2004.
- Öztürk, Resul. *Kâsım er-Ressî ve Zeydiyye Kelâmı*. ed. Mehmet Fatih Dervişoğlu. Van: Ahenk Kitap, 2. Basım, 2023.
- Tanrıverdi, Mustafa. “Ahmed b. İsa b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 309-342. <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3451395>
- Ümit, Mehmet. “Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015), 93-118. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/446162>.
- Ümit, Mehmet. *Zeydiyye-Mu’tezile Etkileşimi Zeyd b. Ali’den Kâsım er-Ressî’nin Ölümüne Kadar*. İstanbul: TDV Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Ünal, Mehmet. *Zeydiyye’nin Tefsir Anlayışı*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2008.
- Yücel, Fatih. *Zeydiyye ve Fıkıh Usulü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.